

MATNAZAR ABDULHAKIMNING “IYMON TUHFASI” RISOLASIDA IYMON VA INSON KAMOLOTI G‘OYALARINING BADIY TALQINI

Bekposhsha Bahodirovna Raximova

Raximovabekposhshat78@gmail.com

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: Mazkur maqolada Matnazar Abdulhakimning tarjimonlik faoliyati va “Iymon tuhfası” risolasi asosida Pahlavon Mahmud ruboiylarining badiiy-falsafiy tahlili yoritiladi. Maqolada shoir ijodining diniy, axloqiy va falsafiy asoslari tahlil qilinib, tasavvuf falsafasining o‘zbek adabiy tafakkuriga ta’siri ilmiy yondashuv asosida izohlanadi. Muallif Pahlavon Mahmud ruboiylari orqali iymon, do‘stlik, sadoqat, nafsni yengish va ilmning ahamiyati haqidagi g‘oyalarni tahlil etadi. Shuningdek, maqolada yunon falsafasi bilan Sharq tafakkurining o‘zaro uyg‘unligi Forobiy va Demokrit qarashlari misolida ochib beriladi. Matnazar Abdulhakim ijodining o‘zbek tasavvuf adabiyotidagi o‘rni, uning ruhiy va badiiy uyg‘unlikka asoslangan falsafiy merosi tahliliy yondashuvda yoritilgan.

Kalit so‘zlar: Pahlavon Mahmud, tasavvuf, iymon, toat-ibodat, tarjima, falsafa, Forobiy, Demokrit, ruboiy, do‘stlik, nafs, ruhiy poklik, badiiy tahlil

ARTISTIC INTERPRETATION OF THE IDEALS OF FAITH AND HUMAN PERFECTION IN THE TREATISE “THE GIFT OF FAITH” BY MATNAZAR ABDULHAKIM

Bekposhsha Bahodirovna Rakhimova

Rakhimovabekposhshat78@gmail.com

Urgench State University named after Abu Rayhon Beruni

Abstract: This article examines Matnazar Abdulhakim’s translation activity and provides a literary-philosophical analysis of Pahlavon Mahmud’s rubaiyat based on the treatise “Iymon Tuhfasi”. The paper explores the religious, ethical, and philosophical foundations of the poet’s works and discusses the influence of Sufi philosophy on Uzbek literary thought. Through Pahlavon Mahmud’s rubaiyat, the author analyzes ideas of faith, friendship, devotion, overcoming the ego (nafs), and the importance of knowledge. The study also highlights the interconnection between Greek philosophy and Eastern thought through the perspectives of Al-Farabi and Democritus. The research concludes by emphasizing Matnazar Abdulhakim’s significant contribution to Uzbek Sufi literature and his philosophical legacy, grounded in spiritual and artistic harmony.

Keywords: Pahlavon Mahmud, Sufism, faith, worship, translation, philosophy, Al-Farabi, Democritus, rubaiyat, friendship, nafs, spiritual purity, literary analysis

O‘zbek adabiyotining yangi davr namoyandalaridan biri, atoqli shoir va tarjimon Matnazar Abdulhakim o‘zining serqirra ijodi, falsafiy tafakkuri va ma’naviylikka asoslangan badiiy izlanishlari bilan adabiyotshunoslik maydonida o‘ziga xos maktab yaratgan ijodkordir. Uning she’riyati chuqur tafakkurga asoslangan, o‘quvchini fikrga, o‘zini anglashga, iymon va vijdon haqida mushohadaga chorlaydi. Matnazar Abdulhakim ijodining o‘ziga xos jihatlaridan biri tarjimonlik sohasidagi faoliyatidir. U bu yo‘nalishda boshqa tillardagi asarlarni o‘zbek tiliga o‘girish bilan birgalikda tarjima jarayonida ularning falsafiy mohiyatini ham milliy ruh bilan uyg‘unlashtira olgan. Mazkur risolada Pahlavon Mahmud ruboiylari asosida iymon, e’tiqod, toat-ibodat, insoniylik va do‘stlik g‘oyalari badiiy-falsafiy tahlil etilgan.

“Iymon tuhfası” risolasi Matnazar Abdulhakim ijodining eng muhim manbalaridan biridir. Unda shoir Pahlavon Mahmud ruboiylarini sharhlab, ularning zamiridagi tasavvufiy g‘oyalarni kengroq tahlil qiladi. Unga ko‘ra, islom dinining markaziy tushunchasi bo‘lgan iymon inson hayotining poydevoridir. Toat-ibodatning maqsadi, shoir fikricha, insonning poklanishi, ruhiy kamol topishi va iymonini mustahkamlashdir. Abdulhakim quyidagi fikrni ilgari suradi: “Toat-ibodatdan asosiy maqsad ibodatning o‘zi emas, balki mana shu toat-ibodat orqali insonning poklanib, iymonlashib, solih ishlarga o‘zini ruhan tayyorlashi zaruratidir”[1;8]. Shoir iymonning mohiyatini Qur’oni Karim va hadislar asosida tushuntirar ekan, uning ijtimoiy va axloqiy ahamiyatini ham chuqur tahlil qiladi. U insonning iymoni faqat marosimiy ibodatlarda emas, balki hayotiy amallarda, boshqalarga nisbatan ezgulikda namoyon bo‘lishi kerakligini ta’kidlaydi. “Bir soatlik ilm bir umrlik toatdan afzaldir” hadisiga murojaat etar ekan, shoir bu fikrni ibodatni kamaytiruvchi emas, balki ilm va amalning o‘zaro bog‘liqligini ta’kidlovchi hikmat sifatida talqin qiladi.

Matnazar Abdulhakimning “Iymon tuhfası” risolasida Pahlavon Mahmud ruboiylariga bergan sharhlari o‘zbek adabiyotidagi badiiy tafakkurning yangi bosqichini tashkil etadi. Ruboiylarda inson kamoloti, iymon, sadoqat, ilm va do‘stlik masalalari tasavvuf falsafasi asosida yoritilgan. Masalan, quyidagi ruboiyda insoniy fazilatlarning mohiyati ifoda etiladi:

“Be ilm-u amal ravzai rizvon bo‘lmas,
Ro‘za, namoz bo‘lmasa, iymon bo‘lmas.
O‘tmakka iloj topsa-da qil ko‘prikdan,
Kimki dilozor, musulmon bo‘lmas”[1;8]

Ushbu misralarda shoir insonning ibodatlarini chin iymon bilan uyg‘unlashtirish zaruratini badiiy tarzda ifodalaydi. Matnazar Abdulhakimning sharhicha, ibodatning mohiyati - insonni poklikka, odobga va ezgulikka yo‘naltirishdir. Dilozorlik, g‘iybat,

hasad kabi illatlar iymonning ziddidir. Pahlavon Mahmudning "Haq do'st deya jim tortsa fig'on do'st chin do'st" ruboiyi tasavvufiy tafakkurning yuksak namunasi sifatida e'tirof etiladi. Abdulhakim bu ruboiyga sharh berar ekan, "chin do'st" tushunchasini faqat insoniy munosabat emas, balki Allohga sadoqat va riyo-siz muhabbat timsoli sifatida talqin qiladi. "Qilg'uchi ibodatni nihon do'st chin do'st" misrasi orqali u ibodatni ko'r-ko'rona emas, ichdan, qalb bilan bajarish zaruratini eslatadi. Matnazar Abdulhakim "nihon" so'zining badiiy ahamiyatini tahlil qilar ekan, uning "yashirin" ma'nosini tasavvufiy ruh bilan uyg'unlashtiradi. Bu yerdagi yashirinlik - insonning Alloh bilan bo'lgan sirli va samimiy aloqasidir. Bu yondashuv shoirning tarjimon sifatidagi chuqur ruhiy sezgirligini ko'rsatadi. Matnazar Abdulhakimning tarjimalari oddiy so'z ko'chirish emas, balki ruhiy holatni ko'chirish san'atidir. Uning Pahlavon Mahmud ruboiylarini tarjima qilishdagi uslubi muallifning ruhiyatini his etish va uni o'z o'quvchisiga singdirish qobiliyatiga asoslanadi. Shoirning quyidagi she'rida bu ruhiy uyg'unlik yaqqol ko'rinadi:

"Xasta ruhda mehrim sog' bo'lib o'sdi,
Bir do'st topsam ko'nglim tog' bo'lib o'sdi"[1;8]

Bu satrlar orqali shoir do'stlik, muhabbat va e'tiqod orqali ruhiy yuksalish yo'lini ko'rsatadi. Tarjima jarayonining o'zi Abdulhakim uchun ma'naviy safarga aylangan.

Matnazar Abdulhakim o'z risolasida Pahlavon Mahmud ruboiylaridagi falsafiy g'oyalarni yunon faylasuflari - Platon, Aristotel, Demokrit va Forobiy qarashlari bilan qiyoslaydi. U Forobiy orqali Sharq tafakkuri va G'arb falsafasi o'rtasidagi bog'liqlikni tahlil qiladi. Shoir ta'kidlaydiki, Pahlavon Mahmud qarashlarida inson, axloq va kamolot haqidagi fikrlar Forobiyning "Fozil odamlar shahri" asaridagi g'oyalar bilan uyg'unlik kasb etadi. Masalan, Pahlavon Mahmudning quyidagi ruboiyida hayot falsafasi ifodalangan:

"Umrning ma'nisi ne, menga de, - dedim,
Yo sham, yo chaqmoq, yo parvona, - dedi"[1;9]

Shoir bu ruboiydagi fikrni insonning dunyoviy umidlarga emas, balki ilohiy haqiqatga tayanishi zarurligi sifatida talqin qiladi. Yunon falsafasidagi "ruh pokligi" va tasavvufdagi "iymon pokligi" g'oyalari shu nuqtada tutashadi.

Pahlavon Mahmud ruboiylarida nafsni yengish, mardlik, sabr, sadoqat va kamtarlik g'oyalari markaziy o'rinni egallaydi. Matnazar Abdulhakim bu ruboiylarni tahlil qilar ekan, ularni Demokrit falsafasi bilan qiyoslaydi. Unga ko'ra, har ikki alloma insonni ichki lazzat va nolazzat, foyda va zarar orasidagi muvozanatni topishga chaqiradi. Pahlavon Mahmudning quyidagi ruboiyida bu g'oya yaqqol ifoda topgan:

"Nafsingni yengib, sen unga shoh bo'l, - mardsan,
Kimsasi yo'qlarga panoh bo'l, - mardsan"[1;11]

Matnazar Abdulhakim ushbu ruboiyni sharhlar ekan, inson o'z nafsini yengmaguncha haqiqiy mard bo'la olmasligini ta'kidlaydi. Matnazar Abdulhakim o'zining "Iymon tuhfası" risolasi orqali tasavvuf falsafasini o'zbek adabiyotida yangi badiiy bosqichga olib chiqdi. U Pahlavon Mahmud, Najmiddin Kubro, Bedil kabi mutafakkirlarning g'oyalarini nafaqat tarjima qildi, balki ularni zamonaviy o'quvchi uchun qayta talqin etdi. Uning tahlillari shunchaki ilmiy izoh emas, balki o'quvchini ruhiy tarbiyalash.

Matnazar Abdulhakim adabiyot va so'z san'ati haqida tahliliy, ilmiy mulohazalar yuritgan ijodkor sifatida ham e'tirofga loyiqdir. "Qo'rg'oshin hidi", "Ezgulik falsafasi", "Xiva haqida so'z", "Xorazm Ma'mun akademiyasining 1000 yilligiga", "Asrlar sadosi" festivaliga" sarlavhali publitsistik maqolalari Matnazar akaning shu janr ustasi ekanini ko'rsatadi"[2;]. Erkin Samandar va Oshiq Erkinlar Matnazar Abdulhakim ijodini yuksak baholaganlar. Ular shoirni "so'zda shifobaxsh olov, ruhda ezgulik urug'ini yoyuvchi ijodkor" sifatida ta'riflaganlar. Bu ta'rif uning asarlari, xususan "Iymon tuhfası" risolasining ma'naviy mohiyatini to'liq ifodalaydi. Matnazar Abdulhakimning "Iymon tuhfası" risolasi o'zbek tasavvuf adabiyotining g'oyaviy va falsafiy rivojida muhim bosqichdir. U Pahlavon Mahmud ruboiylarini nafaqat tarjima qilgan, balki ularni tafsir qilib, zamonaviy o'quvchiga iymon, insonparvarlik va ruhiy kamolot haqidagi muqaddas haqiqatlarni yetkazgan. Shoirning ilmiy, tarjimonlik va badiiy mahorati bir butun holda namoyon bo'lib, uning asarlari o'zbek adabiy tafakkurining yuksak namunasi sifatida qadrlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Matnazar Abdulhakim. Tafakkur chorrahalarida. Xorazm nashriyoti, 2013-y, 8-bet.
2. Маткаримов Ш. Навоий йўлидан / Матназар Абдулҳакимни эслаб. - Тошкент: Lesson PRESS, 2016.
3. Ozod Vatan saodati: Besh jildlik. Jild 4: Badiiy publitsistika / tahrir hay'ati: M. Ali, S. Sayyid va boshq.; nashrga tayyorlovchi A. Meliboev; mas'ul muharrir A. Nazar. - Toshkent: Adib, 2013.
4. Pahlavon Mahmud. Ruboiylar. Nashrga tayyorlovchi T. Jalolov. - Toshkent: Adabiyot va san'at, 1979. - 88 b.
5. Pahlavon Mahmud. Kim agar ozoddur. Ruboiylar. Forsiydan Matnazar Abdulhakim tarjiması. - Toshkent: Adabiyot va san'at, 1992. - 64 b.
6. Pahlavon Mahmud. Hazrati Pahlavon ota hikoyatlari. - Toshkent: Fan, 2001. - 50 b.